

POLITIKAI POZÍCIÓK ÉS BÍRÓI HÁLÓZATOK

Alkotmánybírói különvélemények
politikailag releváns ügyekben, 1990–2015

Dobos Gábor¹ – Gyulai Attila² – Pócza Kálmán³

¹MTA TK Politikatudományi Intézet

²MTA TK Politikatudományi Intézet

³MTA TK Politikatudományi Intézet, PPKE BTK

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány a magyar Alkotmánybíróság működését három időszakra bontva vizsgálja, a testület politikailag releváns ügyekben hozott döntéseihez fűzött bírói különvéleményeken keresztül. A különvélemények elemzése alkalmas az egyéni bírói viselkedés feltárására, amelyet az elméleti kiindulópontként használt attitűdmodell értelmében összeköthetünk a bírókat jelölő politikai oldalakkal. Az egyéni viselkedés vizsgálata mellett a tanulmány – a hálózatelemzés módszerét alkalmazva – mintázatokot azonosít a bírói különvéleményekben, arra a kérdésre keresve a választ, hogy a bírói különvélemények hálózatai politikai oldalak alapján tagolódnak-e. A kutatás eredménye szerint az Alkotmánybíróság tevékenységében nem 2010 után vált dominánssá a pártpolitikai alapú tagolódás, a bíróság második időszakában (1999–2010) a bírók egyértelműen elkülönülnek egymástól politikai oldalak alapján. A testület harmadik időszakában (2010–2015) a bírói különvélemények kevésbé polarizált hálózatot alkotnak, a jobboldali–baloldali szembenállás mellett megjelenik a régi és új (2010 után bekerülő) bírók csoportjainak elkülönülése is.

Kulcsszavak: Alkotmánybíróság ■ különvélemény ■ hálózat ■ attitűdmodell

BEVEZETÉS

Az alkotmánybírói felülvizsgálat elterjedése és szerepének megerősödése a hatalommegosztás egyik meghatározó problémája a közép-európai országokban, csakúgy, mint az erre az adott reakció: a többségi döntéshozatal mozgásterét szűkítő alkotmányossági felülvizsgálat korlátozása. Az alkotmánybíráskodás politikai tétje a politikai rendszerek szintjén az, hogy a választásokon megnyilvánuló demokratikus akarat törvényhozási és végrehajtási érvényesítése szembekerül-e egy olyan alkotmányossági kontrollal, amelynek eredete – a hatáskörök megállapítása, alkotmánybírók megválasztása – ugyan nem független a demokratikus politikai folyamattól, ám ahhoz képest elkülönült intézményi logikával, sajátos döntéshozatali eljárással és standardokkal ren-

delkezik. Az így felfogott alkotmánybíráskodás célja ennek a helyzetnek a fenntartása és megerősítése, az alkotmánybíróági felülvizsgálat által korlátozott politikai szereplőknek (törvényhozás, végrehajtás, pártok) pedig igen gyakran az, hogy saját mozgásterüket az alkotmánybíróóságok hatáskörének szűkítésével és a bírói testületek pártpolitikai logikájának erősítésével védjék.

Ebben a keretben értelmezhető Magyarországon 2010-től kezdődően az Alkotmánybíróság (AB) jogkörének és a törvényhozást korlátozó eszközeinek több lépésben történő szűkítése (lásd pl. Gárdos-Orosz, 2016), illetve a testület összetételének megváltoztatása. Magyarországon például 2010-től 2015-ig (az általunk vizsgált időszak végéig) az Alkotmánybíróságba kizárólagosan a jobboldali parlamenti többség által jelölt bírók kerültek be, míg 2010 előtt a politikai oldalak vagy közösen jelöltek alkotmánybírókat, vagy úgy választották meg az AB új tagjait, hogy a megnyíló pozíciókat felosztották maguk között.

Kutatásunk középpontjában az Alkotmánybíróság belső működésének vizsgálata áll; arra a kérdésre keressük a választ, hogy létezik-e politikai szempontból is értelmezhető kooperáció az Alkotmánybíróság tagjai között, és azonosíthatóak-e ennek mintázatai.¹ A politikatudomány erre a kérdésre mind eddig nem fordított különösebb figyelmet, a jogtudományi vizsgálódások pedig kevés kivételtől eltekintve (Halmai, 2014; Szente, 2015; EKINT, 2015) nélkülözték a módszertani pontosságot és az empirikus megalapozottságot. Tanulmányunk ezt a hiányosságot igyekszik pótolni egy, az Alkotmánybíróság működésére vonatkozó magyarázat (attitúdmodell) empirikus tesztelésével.

Az alábbiakban röviden bemutatjuk azt az elméleti keretet, amelyben a bírói viselkedést az AB tagjai pártháttérének összefüggésében vizsgáljuk. Ezt követően ismertetjük a kutatás módszertanát, vagyis azt, hogy a testület milyen döntéseivel foglalkozunk, miként mérjük ezeknek a döntéseknek (és különvéleményeknek) az erősségét, hogyan azonosítjuk az AB tagjainak pártháttérét, végül pedig hogy milyen eljárással vizsgáljuk a bírók között kialakuló hálózatok működését. Ezt követően elemezzük a bírók tevékenységét, a bírói párthovatartás alapján három időszakra bontva az AB 1990–2015 közötti működését.

ELMÉLETI KERETEK ÉS MÓDSZERTAN

Az attitúdmodell

Az alkotmánybíróóságok működésének elemzésére a szakirodalom többféle megközelítést kínál. Az alkotmánybíróági döntések jogászi-jogtudományi szemléletű vizsgálatával foglalkozó *jogi modell* szerint például a döntések értelmezésének keretét az alkotmány szövegének interpretációs eljárásai határozzák meg, az alkotmánybírók pedig elsősorban szabálykövető és szabályértelmező tevékenységet folytatnak (Kovács 2013; Hönnige 2007; Dyevre, 2010).

A *stratégiai modell* magára a bírói döntéshozatalra fókuszál. Egyrésztől azt feltételezi, hogy az alkotmánybírói felülvizsgálat a testület tagjai közötti alkufolyamat eredménye, másrésztől pedig a politikai rendszer további szereplőinek a lehetséges reakcióit kezeli a bírói döntéshozatalt meghatározó tényezőként (Dyevre, 2010: 302–304.; Brouard, 2009; Hönnige 2007). A bírói döntés ebben a megközelítésben alkufolyamat, amely vagy a bírók között zajlik le, vagy pedig intézmények között, amelyek viselkedését az alkotmányos szabályok rigiditása, a kormány és ellenzék közötti együttműködés lehetőségei, illetve például az esetleges alkotmányozó többség megléte befolyásolja.

Kutatásunk az alkotmánybírók viselkedését elemezve azt vizsgálja, hogy az adott intézményi keretek között a testület elé kerülő ügyekben milyen döntést hoznak az AB tagjai. Olyan elméleti keretre van tehát szükség, amely képes kezelni azt a problémát, hogy az alkotmánybíróknak lehetnek politikai preferenciáik (vagy legalábbis politikai háttérük), amely érvényesül az általuk meghozott döntésekben (adott esetben pedig különvéleményeikben), és ezeken a döntéseken keresztül a bírói viselkedés visszakapcsolható a politikai rendszer más tényezőihez, mindenekelőtt a törvényhozáshoz. Ezeket a problémákat, a hazai kontextust és az intézményi környezetet az *attitűdmodellből* kiindulva lehetséges megmagyarázni. Az attitűdmodell a bírói viselkedést meghatározó preferenciákra fókuszál, és azt feltételezi, hogy az alkotmánybírók döntései mögött egyéni bírói értékválasztások állnak (lásd például Sunstein, 1999), amelyeket a döntéshozók az alkalmazott interpretációs eljárások mögé rejtenek. Az értékválasztások persze nem mindig esnek egybe a bírói pártpreferenciákkal, sőt a jogi modell kifejezetten tagadja azt, hogy bírácnak párt- vagy akár csak értékpreferenciáik lennének. A bírói viselkedés stratégiai magyarázómodellje azonban számol azzal, hogy a bírácnak érték-, sőt akár pártpreferenciáik is lehetnek. Hogy a magyar esetben valóban léteztek-e ilyen preferenciák, arra az alábbiakban fogjuk megadni a választ.

A bírói preferenciák azonosításának egyik – a hazai esetre is alkalmazható – módja a bíró és a bírói posztjára jelölő szervezet közötti kongruencia felmérése. Leegyszerűsítve tehát arról van szó, hogy a bíró úgy dönt, ahogyan az őt jelölő szervezet döntene egy adott kérdésben. Az attitűdmodell tesztelésére a magyar eset alkalmasnak tűnik. Egyrészt egyes kutatások (Szente, 2015; Halmai, 2014) szerint az attitűdmodell pártpolitikai alapú alkalmazása Magyarországon képes magyarázatot adni a bírók döntéseire, legalábbis a 2010-es országgyűlési választást követő időszakra vonatkozóan. Másrészt a magyar pártrendszer működése, a 2010-ig megfigyelhető blokkosodás (Horváth–Soós, 2015) lehetőséget ad arra, hogy a megelőző időszakra vonatkozóan is összekapcsolhassuk a bírók döntési viselkedését a jelölő szervezeteken keresztül a politikai oldalakkal.

Az attitűdmodellből kétféle elemzési keret következhet. Az első irány szerint az AB döntései, az azokban érintett ügyek összevethetők a vonatkozó tör-

vényhozási aktusokkal, így a bírók viselkedése, a többségi és különvélemények megfeleltethetők az egyes pártok törvényhozási magatartásának (lásd Pócza et al., 2017). A másik – jelen kutatásban követett – irány azt vizsgálja, hogy amikor egy bíró nem a többséggel tart, hanem különvéleményt fogalmaz meg, akkor ebből (a) megismerhető az egyéni viselkedése, valamint (b) esetleges csoporthoz tartozása, azaz más bírókkal való együttműködése és így különvélemények és azonos preferenciákkal rendelkező AB-tagok hálózata.²

Politikailag releváns ügyek

Bár tágabb megközelítésben az Alkotmánybíróság döntései minden esetben politikai jelentőségűek, hiszen ha mást nem is, az állam szervei közötti hatalommegosztási szempontokat érintenek, jelen kutatás során a politikai relevanciát ennél szűkebben határoztuk meg.³ Politikai relevancia alatt azt értjük, hogy az AB egy adott döntése jelentős-e a politikai szereplők számára annyira, hogy a döntést, illetve a döntés alapját képező témát (az AB döntésével összefüggésben) politikai cselekvéseik közé illesszék. A politikai jelentőséget ugyanakkor meg kell különböztetni a jogi-jogtudományi jelentőségtől, ami az AB határozatainak ugyancsak meghatározó mércéje, de egy, a jelen kutatástól eltérő értékelési mechanizmuson alapul.⁴

Az AB döntéseinek politikai relevanciáját a kutatás számára maguk a politikai szereplők határozták meg azzal, hogy reagáltak rájuk, foglalkoztak velük, beszéltek róluk, illetve vitatták őket. Azt feltételeztük tehát, hogy az AB egy adott döntése abban az esetben válik politikailag relevánssá, ha olyan mértékben és módon kapcsolódnak hozzá politikai érdekek, hogy az politikai cselekvést vált ki, aminek a legalapvetőbb szintje a nyilvánosságban való megszólalás.

Az így meghatározott politikai relevancia kritériumaként egyszerű szempontokat vettünk figyelembe. Forrásként az MTI adatbázisát használtuk, mert ebben nemcsak azok a hírek jelennek meg, amelyeket az állami hírügynökség feldolgoz (például amikor egy párt sajtótájékoztatón reagál az AB döntésére), de azok a sajtóközlemények, nyílt levelek, állásfoglalások is, amelyeket egy politikai szereplő az MTI-n keresztül kíván eljuttatni a nyilvánossághoz. Az MTI-n keresztül tehát láthatóvá válnak azok a politikai törekvések, amelyek arra irányulnak, hogy a nyilvánosságban ismertté tegyék egy politikai szereplő álláspontját az AB valamely döntésével kapcsolatban. Annak érdekében, hogy minden releváns megszólalás láthatóvá váljon, a legtágabb keresőszót, az „Alkotmánybíróság” kifejezést alkalmaztuk. A keresési időszak a döntés hivatalos dátuma és a közzététel közötti napok, továbbá az azt követő tíznapos időszak volt. A viszonylag tág keresési időintervallum alkalmazásának a célja az, hogy a reakciók abban az esetben is láthatóvá váljanak, ha a politikai szereplők még a nyilvános közzététel előtt megszólalnak egy adott AB-döntés

ügyében, valamint azok az esetek is, amikor a pártok csak a döntés nyilvánosságra hozatalát követően szólalnak meg. Politikailag relevánsnak pedig akkor tekintettünk egy ügyet, ha az adatbázisban legalább két megszólalás volt azonosítható a pártok valamelyike, a kormány (tagjai), illetve az államfő részéről.

Mit vizsgáltunk?

Egy alkotmánybírószági határozat több különböző döntést is tartalmazhat. Egy példán keresztül bemutatva: az 54/2004. (XII. 13.) határozat tizenkét különböző döntést egyesít, amelyek egy része a vizsgált jogszabály egyes támadott szakaszainak alkotmányosságát mondja ki, mások a normavilágosságra hivatkozva tartalmi alkotmányellenességet állapítanak meg, és ugyancsak ezen a határozaton belül az AB több pontban mulasztásos alkotmány sértést is megállapít. E döntésekhez továbbá részben jövőbeli (*pro futuro*), részben pedig a döntés dátumától érvényes (*ex nunc*) időbeli hatály kapcsolódik, viszont egyik esetben sem ad konkrét előírást az AB arra nézve, hogy az alkotmányellenes helyzetet hogyan kellene a törvényhozónak orvosolnia. Két alkotmánybíró továbbá a határozat tizenkét döntése közül nyolchoz fűzött különvéleményt. Amennyiben tehát az alkotmánybírószági határozatok döntésének erősségét a határozat egészéhez igazodva akarnánk megállapítani, akkor egymástól teljesen eltérő jellegű és erősségű – gyakran eltérő jogszabályokra vonatkozó – döntéseket vonnánk össze, ami éppen azt tenné lehetetlenné, hogy megállapítsuk, az AB valójában milyen mértékben is korlátozta a törvényhozás mozgásterét.

Éppen ezért nem a határozatokat, hanem az azokon belüli döntéseket, illetve az ezekhez a döntésekhez kapcsolódó különvéleményeket definiáltuk elemzésünk kutatási egységeként.⁵

Mint az a fenti, példaként említett határozatból is látható, az Alkotmánybírószági határozatai esetenként nem az alkotmánybírók egyhangú álláspontját tükrözik. A többségi álláspont mellett, amely tehát a határozat döntési pontjaiban megjelenik, a testület eltérő véleményt képviselő tagjai akár a határozat egészével, akár annak egyes döntéseivel kapcsolatban különvéleményt is megfogalmazhatnak.⁶ Ahogy a döntéseknél, a különvéleményeknél is fontos tehát, hogy azokat nem a határozat egésze szerint, hanem a határozaton belül található döntések szerint azonosítjuk, a többségi döntéseket és a rájuk vonatkozó különvéleményeket egyértelműen összekötve.⁷ Ezzel az eljárással látható lesz, hogy egy-egy alkotmánybíró a többségi állásponthez viszonyítva egy adott döntésben erősebben vagy gyengébben korlátozta volna a törvényhozás mozgásterét. A többségi álláspontot elfogadó, ám attól eltérő érvelést megfogalmazó párhuzamos indokolásokkal ebben a kutatásban nem foglalkozunk, mivel a többségi döntéshez képest ezek nem másfajta döntést, csak másfajta indoklást preferáltak volna.

A döntések és különvélemények erősségének mérése

Az idézett 54/2004. (XII. 13.) AB határozat példájából részben már látható volt, hogy egy vizsgált jogszabállyal kapcsolatban az Alkotmánybíróság többféle döntést is hozhat, azaz a testület a számára rendelkezésre álló hatáskörök és intézkedések tárházából egyedi döntési kombinációkat alakíthat ki. Kutatásunk éppen abból a szempontból jelent előrelépést az alkotmánybíróságokkal foglalkozó korábbi empirikus megközelítésekhez képest, hogy túllép az alkotmányos/alkotmányellenes dichotómián, és kimutatja, hogy az AB döntéseinek erőssége a döntést felépítő elemek kombinációjától függ.⁸

Az alkotmánybírósági döntésekre, mint a kutatás egységeire, tehát komplex esetekként tekintünk, amelyek felbontása, illetve az alkotóelemek mérése teszi lehetővé a döntés erősségének megállapítását. A kutatás során az AB-döntéseket négy rész, azaz négy szempont (rendelkezés, teljesség, időbeli hatály, pozitív előírás) szerint vizsgáltuk, amely szempontok mentén adódnak azok az opciók, amelyekből az alkotmánybírók döntésüknél választhatnak.

Az AB-döntés legfontosabb része természetesen a *rendelkezés*, amely végső soron arról dönt, hogy a vizsgált jogszabály alkotmányos vagy nem, illetve ha nem, akkor milyen jellegű az alkotmányellenesség. Az 1. táblázatban látható, hogy az egyes elemzési szempontok (a döntés részei) milyen opciókat tesznek elérhetővé. Itt a két szélső pontra kitérve érdemes megemlíteni, hogy az AB értelemszerűen semmilyen mértékben nem korlátozza a törvényhozó mozgásterét, ha egy ügyben nem folytat alkotmányossági vizsgálatot, vagy azt állapítja meg, hogy az adott jogszabály alkotmányos. Ezzel ellentétben jelentős korlátozást jelent az absztrakt alkotmányértelmezés, amely esetben az AB lényegében alkotmányozóként lép fel, jelentős korlátokat szabva a törvényalkotó tevékenysége számára.⁹

A döntés *teljessége* arra vonatkozik, hogy – a legerősebbtől a leggyengébb opció felé haladva – az AB egy adott jogszabály teljes egészét, annak egy szakaszát (és vele minden lehetséges értelmezését) semmisíti meg, vagy csak egy adott jogszabály egy bizonyos értelmezését zárja ki.

Az *időbeli hatály* kikötésével az AB azt határozhatja meg, hogy döntése – ismét a legerősebbtől a leggyengébb opció felé haladva – visszamenőleg, a döntés kihirdetésétől vagy valamely jövőbeli időponttól kezdve hatályos. Értelemszerűen nagyobb marad a törvényhozó mozgásterét, ha a rendelkező részben foglalt opció egy jövőbeli időpontban lesz hatályos, szemben például egy visszamenőleges megsemmisítéssel.

1. táblázat. Az AB-döntések elemeinek súlyozása

1. Rendelkezés	(1a) visszautasítás vagy elutasítás [0]	(1b) mulasztásos alkotmány-sértés [0,5]	(1c) eljárási alkotmány-ellenesség [1]	(1d) alkotmányos követelmény [2]	(1e) tartalmi alkotmány-ellenesség [6]	(1f) absztrakt alkotmány-értelmezés [10]
2. Teljesség	(2a) kvalitatív részleges megsemmisítés [0]		(2b) kvantitatív részleges megsemmisítés [0,5]		(2c) teljes megsemmisítés [1]	
3. Időbeli hatály	(3a) pro futuro [0]		(3b) ex nunc [0,5]		(3c) ex tunc [1]	
4. Pozitív előírás	(4a) nincs pozitív előírás [0]	(4b) jogilag nem kötelező érvényű pozitív előírás I. [1]	(4c) jogilag nem kötelező érvényű pozitív előírás II. [1,5]		(4d) jogilag kötelező érvényű pozitív előírás [2]	

Végül a *pozitív előírás* arra vonatkozik, hogy döntésével az AB meghatározza-e azt az irányt, amelyet a jogalkotónak követnie kellene ahhoz, hogy az alkotmányellenes helyzet megszüntethető legyen.¹⁰ Az előírás akkor a legerősebb, ha a döntés rendelkező részében található, ebben az esetben az AB végső soron pozitív jogalkotóvá válik, míg a törvényalkotónak nagyobb a mozgástere, ha az AB csak a határozat indokolásában tér ki az alkotmányellenes helyzet orvoslásának lehetséges módjára.¹¹ Kutatásunk a határozatok indokolásával csak ez utóbbi esetben foglalkozott.

Ahhoz, hogy megmondhassuk, milyen erősségű az AB egy adott döntése, a felsorolt elemek súlyozására van szükség a négy szempont összevetésével és a szempontokon belül adódó döntési opciók rangsorolásával, értékük megállapításával. Jelen tanulmányban ugyanezen szempontok mentén vizsgáltuk a különvéleményeket is, azaz azt vizsgáltuk, hogy az elérhető opciók mentén mennyivel erősebb vagy gyengébb döntést hoztak volna a többségi döntéstől eltérő álláspontot megfogalmazó alkotmánybírók. Ebben az értelemben a különvéleményekre mint kvázi-döntésekre tekintünk, amelyek így összehasonlíthatóvá válnak a többségi döntések erősségével, de a további különvéleményekkel is.

A súlyozásnál abból indultunk tehát ki, hogy a döntés legfontosabb, leginkább meghatározó eleme a rendelkezés, majd ehhez viszonyítva határoztuk meg a további elemek súlyát egy döntés erősségével kapcsolatban. Két elvet vettünk alapul az egyes elemek, opciók értékének meghatározásánál. Az első szerint a tartalmi alkotmányellenesség leggyengébb kombinációja ($1e+2a+3a+4a=6$) mindig erősebb, mint az eljárási alkotmányellenesség legerősebb esete ($1c+2c+3c+4d=5$). A második elv szerint az absztrakt alkotmányértelmezés (1f) legalább annyira erős, mint a tartalmi alkotmányellenesség legerősebb esete ($1e+2c+3c+4d=10$). Ezeket az elveket követve alakult ki módszertanunk súlyozása, melynek pontos értékei az 1. táblázatban látha-

tők. Az alkotóelemek azonosítása és megfelelő súllyal való számbavétele alapján meghatározható, hogy egy adott többségi döntés vagy különvélemény milyen mértékű korlátozást jelent a törvényhozásra nézve. A döntéserősség segítségével következtetéseket tudunk levonni nemcsak az Alkotmánybíróság működésére nézve, de a bírók döntéseikhez rendelésével az egyéni viselkedésekre vonatkozóan is.

Bírói pozíciók azonosítása

Az attitűdmodell feltételezi, hogy összefüggés van a bírók politikai pozíciója és az általuk tárgyalt ügyekben hozott döntésük között. Eszerint az, hogy egy adott ügyben a bírók milyen álláspontot foglalnak el, nem az alkotmánybíráskodásnak a többi intézménnyel szemben meghatározható pozíciója és nem is például a testületen belüli alkufolyamat határozza meg, hanem a saját személyes beállítottságuk, politikai, ideológiai és értékpreferenciáik.

Természetesen az attitűdmodell így szükségessé teszi, hogy rendelkezésre álljanak azok az információk, amelyek alapján a bírók preferenciái azonosíthatók, ami leginkább az őket jelölő pártokon keresztül válhat lehetségessé. Az attitűdmodell alkalmazását ennek megfelelően minden olyan ország gyakorlata megnehezíti, ahol a politikai rendszer és a bírók jelölésének politikai folyamata együttesen annyira komplex, hogy a bírók politikai kötődése igen gyakran szinte teljesen megállapíthatatlan. Nem véletlen, hogy ez a megközelítés különösen az Egyesült Államokban válhatott népszerűvé és alkalmazhatóvá, ahol nemcsak a bírók „pártszíne” látható a folyamatban, de korábbi döntéseik, esetleg cikkeik, tanulmányaik alapján személyes preferenciájuk is.

Az alkotmánybírók jelölésének és megválasztásának magyarországi szabályozása és gyakorlata korlátozottan ugyan, de lehetővé teszi a jelölő pártokon keresztül történő azonosítást. Mivel azonban a jelölés és a parlamenti választás folyamata nem teljes mértékben átlátható, közvetlen és közvetett információk összekapcsolása által válik csak lehetségessé a bírákat jelölő pártok beazonosítása és ezzel az attitűdmodellt megalapozó pozíciók meghatározása. A kutatás során három forrást használtunk fel: (1) a jelölés során szerepet játszó parlamenti bizottságokból származó információkat; (2) a médiában megjelenő információkat; végül (3) szakértői interjúkat készítettünk.

A magyar gyakorlatban az alkotmánybírók jelölése folyamatának politikai értelemben leginkább meghatározó parlamenti fórumát az adott jelölési feladatot betöltő eseti bizottság jelenti. Az alkotmánybírók jelölésével foglalkozó eseti bizottság ülései és jegyzőkönyvei a nyilvánosság számára nem elérhetők, csak a döntésről beszámoló határozatok. Nyilvánosak viszont az igazságügyi bizottsági ülések, ahol a képviselők meghallgatják az eseti bizottság által javasolt alkotmánybíró-jelölteket. Az igazságügyi bizottság meghallgatások

ugyanakkor kevés érdemi információval szolgálnak, csak ritka esetben teszik láthatóvá a jelöltek „pártszínét”, és a szavazások is formálisak, különösen abban az időszakban, amikor gyakorlattá vált a páros jelölés, azaz a kormánypártok és ellenzéki pártok által párhuzamosan támogatott alkotmánybíró-jelöltek megválasztása. Értelemszerűen nem nyerhető közvetlen információ az alkotmánybírók parlamenti megválasztásából sem, hiszen a képviselők titkosan szavaznak a jelöltekre.

Az alkotmánybírók azonosításának egy következő információforrását a média jelenti, ahol a jelölési és megválasztási szakaszban időnként megjelennek információk arról, hogy egy-egy alkotmánybírárt valójában melyik párt jelölt, azaz melyik párt „vitte be” az eseti bizottság elé. A médiaforrások természetesen nem minden esetben nyújtanak megbízható vagy egyértelmű információkat az alkotmánybírók „pártszínéről”, önmagában tehát ez nem alkalmas az attitűdmodellnek megfelelő azonosításra.

A kutatás során ezért arra törekedtünk, hogy a parlamenti jelölési folyamat, valamint a médiaforrások alapján feltárt információkat személyes interjúkra támaszkodva egészítsük ki. A korábban az Alkotmánybíróságon az intézmény vezetése, illetve a bírók mellett dolgozó munkatársakkal készített interjúk során egyrészt a korábban megszerzett információkat korrigáltuk és egészítettük ki, valamint a hiányzó adatokat pótoltuk.

A három forrás alapján képesek voltunk meghatározni a bírók pozícióját, vagyis azt, hogy jelölésük a jobb- vagy baloldali pártoktól érkezett. Az esetek egy részében az azonosítás egyértelmű volt, és az is kiderült, hogy egy adott politikai oldalon belül melyik párt jelölte az adott alkotmánybírárt, más esetben csak a kormány-, illetve ellenzéki oldal közötti különbség vált láthatóvá, egyes esetekben pedig oldalakhoz nem köthető, konszenzusos jelölést sikerült feltárni. Az adatok és a pozíciók egységesítése érdekében az alkotmánybírókat politikai blokkok szerint három csoportba osztottuk, és megkülönböztettünk jobboldali, baloldali, valamint konszenzusos jelölésű alkotmánybírókat. Továbbá, a jobboldali és baloldali csoportokon belül külön jelöltük azokat a szereplőket, akik bár besorolhatóak voltak egy adott politikai oldalhoz, a másik oldal is támogatta a megválasztásukat („baloldali-konszenzusos”, illetve „jobb-oldali-konszenzusos” bírók).¹²

Bírói hálózatok – a különvélemények kapcsolatai

Amikor egy alkotmánybíró nem ért egyet a testület többségi döntésével, különvéleményben jelzi azt. Néhány esetben az egyes bírónak más-más problémájuk van a többségi döntéssel, ilyenkor több különvélemény is kerül az AB-határozat alá. Vannak azonban olyan esetek is, amikor több bíró is ugyanazt kifogásolja a többségi döntésben – ilyenkor egy adott bíró által írt különvéle-

ményhez csatlakoznak, a többségi döntéssel szemben egyfajta bírói koalíciót hozva létre. Ezek az együttes különvélemények összekapcsolják a bírókat, akik adott kérdésben egyformán vélekednek – az ilyen jellegű kapcsolatok pedig jól vizsgálhatóak a hálózatelemzés módszerével. A kapcsolódások összeszámlálásakor egy bíró másik bíróval alkotott koalíciója a két bíró közötti interakció. Értelemszerűen, ha A, B és C bíró koalíciójáról van szó, akkor az A és B, A és C, valamint B és C interakciójaként fog megjelenni az elemzésben. Ha ezeket a bírói koalíciókat feltérképezzük és a bírók közötti páronkénti interakciókat azonosítjuk, akkor ebből létrehozható egy mátrix, amelyben minden bíró minden bíróval való interakciója szerepel. Ez a mátrix pedig vizsgálható a hálózatelemzés eszköztárával.

Fontos tisztázni azt is, hogy mit értünk koalíció alatt. A kutatásban azt tekintjük azonos különvéleménynek, ha a döntés minden elemében (az 1. lépéstől a 4. lépésig) megegyezik. Tehát ha egy alkotmánybíró csatlakozik egy különvéleményhez, melynek nyomán az adatbázisban ugyanazok a lépések szerepelnek mindkét bíró neve mellett, akkor ez egy koalíció. Azt is koalíciónak tekintjük, ha egy bíró önállóan ír különvéleményt, de véleménye minden elemében megegyezik egy másik bíró különvéleményével. Nem koalíció ugyanakkor az, ha például egy bíró tartalmi alkotmányellenességet javasol *ex nunc* időbeli hatállyal, és egy másik bíró pontosan ugyanazt írja le a különvéleményében, de *ex tunc* időbeli hatállyal.

A politikailag releváns döntések különvéleményeinek vizsgálata során a hálózatelemzés két szintjét alkalmazzuk. Elsőként megrajzoljuk¹³ a bírók hálózatát, mely jól áttekinthetően mutatja meg, hogy az egyes bírók között milyen erős kapcsolat van, illetve hogy az egyes bírók a kapcsolati háló alapján hol helyezkednek el egymáshoz képest. Természetesen ez a hálózati „térkép” nem mutatja meg egzakt módon a bírók csoportjait (csak abban a valószínűtlen esetben, ha teljesen elkülönülnek az ábrán a különböző párháttérű bírók), de segítségével azonosíthatóvá válnak az egymástól elkülönülő klaszterek és régiók, a centrumban és periférián lévő aktorok, illetve azok a szereplők, akik összekötik a hálózat két elkülönülő részét (O’Malley–Marsden, 2008).

Az elemzés második szintjén olyan közösségfelosztó algoritmust alkalmazunk, melynek célja az egymástól leginkább elkülönülő csoportok azonosítása a hálózaton belül.¹⁴ A hálózaton belüli csoportalkotás vizsgálatára a modularitás mutatót használjuk, mely azt méri, hogy mekkora elkülönülés figyelhető meg a hálózatban az egyes klaszterek között, hogy mennyivel van több kapcsolat az adott közösségben, mint amennyi egy hasonló tulajdonságokkal (csomópontok, interakciók száma) rendelkező hálózat esetén a véletlen alapján várható lenne (Bene, 2016: 53.). Bár nem egyértelmű annak meghatározása, hogy a modularitás mekkora értékénél beszélhetünk szignifikánsan tagolt közösségstruktúráról, a gyakorlatban 0,3 felett mondhatjuk azt, hogy egy hálózat polarizált (Calauzet et al., 2004: 2.).

A módszer segítségével a különvélemények hálózatán belül elvégezhető az egyes bírók leginkább elkülönülő csoportokba rendezése, és megvizsgálható, hogy az egyes csoportokba milyen politikai háttérű bírók kerültek – amennyiben azonos oldalakhoz tartozó bírók azonos csoportokba kerülnek, az az attitűdmodell feltételezése szerint azt mutatja, hogy a bírók testületen belüli együttműködésében (a különvélemény-koalíciók létrejöttében) a politikai hovatartozás logikája érvényesül.

ELEMZÉS

Az Alkotmánybíróság három időszaka

Amint arra a bevezetőben már utaltunk, az AB működését az attitűdmodell nyomán, a bíróságok összetételére alapozva, három szakaszra bontva elemezzük.

Az első szakasz (1990–1998) a testület létrejöttének és a politikai rendszerben való helyfoglalásának időszaka, amely Sólyom László elnökségéhez köthető.¹⁵ Az 1990-ben politikai kompromisszum nyomán kialakított bírói kar bár bővült új tagokkal, összetétele egészen 1996-ig viszonylag stabilnak mondható. Az időközben a hatalommegosztás rendszerében erős politikai szereplővé váló Alkotmánybíróság tagjainak megválasztása a kilencvenes években ugyan egyre átpolitizáltabbá vált, hiszen a pártok egyre inkább felismerték az általuk jelölhető AB-tagok kiválasztásának tétjét, mégis egészen 1998 decemberéig többségben voltak a testületben azok a bírók, akiket a rendszerváltás idején (1989. november és 1990. július között) politikai konszenzusos jelöléssel választottak meg. Ez jelöli ki az első szakasz határát.

1998 végén, illetve 1999 júniusában lejárt azoknak a bíróknak a mandátuma, akiket a rendszerváltás idején neveztek ki. Ez a cserélődés új korszakot hozott az AB történetében. Ahogyan azt korábban jeleztük, már az első időszak bírói is összeköthetőek politikai oldalakkal a jelölőszervezeteken keresztül, az új bírók esetében ez a kapcsolat még világosabban megfigyelhető. Ahogy az alkotmánybírók megválasztásának tétje a pártok szemében nőtt, úgy vált egyre konfliktusosabbá a jelölési folyamat, mely esetenként azt eredményezte, hogy egy vagy több mandátum bizonyos ideig betöltetlenül maradt. A pártok megoldása a helyzetre az volt, hogy a bírókat párosan jelölték, egy baloldali és egy jobboldali bíró egyszerre ült be a testületbe. Tehát ebben az időszakban vagy olyan bírókat választottak, akik jelöléséről politikai konszenzus volt a felek között, vagy a megválasztásukért cserébe az egyik oldal elfogadta a másik oldal jelöltjét is. Ezzel a folyamat egyre inkább az alkotmánybírói pozíciók politikai felosztása felé tolódott el. Az általunk elvégzett besorolás alapján ebben az 1999 elejétől 2010 júliusáig terjedő időszakban 15 bíró került be a testületbe,

közülük 6 fő baloldali, 1 fő baloldali-konszenzusos, 2 fő konszenzusos, 6 fő pedig jobboldali jelölt volt.

Ez a politikai oldalak szerinti kiegyensúlyozottság a 2010-es országgyűlési választást követően drasztikusan megváltozott. A Fidesz–KDNP kétharmados parlamenti többsége lehetővé tette a kormányoldal számára a parlamenti eseti bizottságban induló jelölési folyamat többségi logikájának megteremtését és az ellenzékkel való megegyezést nem igénylő alkotmánybíró-választást is. A 2010 júliusában választott két új bíróval többségbe kerültek az AB-n belül a jobboldali kötődésű bírók, majd 2011 júniusában 15 főre bővült az Alkotmánybíróság, és az ekkor újonnan megválasztott bírókat is kivétel nélkül a jobboldal jelölte.

Az Alkotmánybíróság 1990–2015 közötti története tehát a bírók jelölőszervezetek szerinti besorolására alapozva három szakaszra osztható: az AB formálódásának és a bírók konszenzusos jelölésének időszakára, a második szakaszra, melyben egy átpolitizálódó választási folyamatban egyfajta paritásos logika alapján kerültek a bírók a testületbe, illetve a 2010-től kezdődő harmadik szakaszra, amelyben a Fidesz–KDNP a kétharmados parlamenti többsége eredményeként nem szorult az ellenzékkel való megegyezésre a bírók megválasztásában. Az alábbiakban a kutatásunk eredményeit e szakaszokra tekintettel értelmezzük.

Különvélemények gyakorisága és a döntések erőssége

A politikailag releváns ügyekben hozott döntéseket áttekintve (2. táblázat) látható, hogy a különvéleményekre vonatkozó adatok alapján is három, jól elkülönülő időszakról beszélhetünk az AB történetében. Az első időszakban, a Sólyom-bíróság idején nagyon kevés, mindössze 8 olyan határozat született, amelyhez legalább egy különvéleményt csatoltak az alkotmánybírók, 1999-től kezdve azonban ugrásszerűen nőtt a különvéleménnyel rendelkező határozatok száma. Míg az első időszakban mindössze a határozatok 20 százalékához csatoltak (legalább egy) különvéleményt, a második időszakban ez az arány 70 százalékra nőtt, az utolsó általunk vizsgált időszakban pedig már átlagosan tíz ügyből kilenc esetében különvéleménnyel élt egy vagy több bíró (B/A). Ezzel párhuzamosan az egy határozathoz csatolt különvélemények száma is nőtt – az első időszakban átlagosan három bírói különvélemény tartozott azokhoz a határozatokhoz, amelyekben egyáltalán megjelent különvélemény, az utolsó időszakban azonban már átlagosan majdnem nyolc (D/B). Végül, ha a döntések szintjén vizsgáljuk a kérdést, az látható, hogy a Sólyom-bíróság alatt mindössze a döntések 20 százalékához tartozott különvélemény, a második időszakban már több különvélemény született, mint ahány döntést tudunk azonosítani az egyes, politikailag releváns ügyben született határozatokban, a

2010 utáni időszakban pedig több mint kétszer annyi különvéleménnyel éltek a bírók, mint ahány döntést hozott az Alkotmánybíróság (D/C).

2. táblázat. Határozatok, döntések és különvélemények politikailag releváns ügyekben (1990–2015)

	1990–1998	1999–2010	2010–2015	Összesen
Határozatok száma (A)	42	44	22	108
Különvéleménnyel rendelkező határozatok száma (B)	8	29	20	86
Döntések száma (C)	128	110	68	306
Különvélemények (döntések) száma (D)	24	124	157	305
Egy határozatra jutó különvéleményt tartalmazó határozatok száma (B/A)	0,2	0,7	0,9	0,8
Egy különvéleménnyel rendelkező határozatra jutó különvélemények száma (D/B)	3,0	4,3	7,9	3,5
Egy döntésre jutó különvélemények száma (D/C)	0,2	1,1	2,3	1,0

Az első időszak nyilvánvaló elkülönülésére egy lehetséges magyarázatot az adott politikai helyzet jelent: az Alkotmánybíróságnak a frissen létrejött politikai rendszerben újonnan felállított intézményként kellett elfoglalnia helyét, azt mutatva, hogy döntéseit egységes intézményként, másrészt pedig csakis az erre az intézményre jellemző alkotmányjogi logika alapján hozza. Ebben a szándékában az egységesség képének kialakítása kulcsfontosságú mozzanat, amely a vitákat a testületen belül lefolytatva, de kifelé nem kommunikálva biztosítható.

1999-től kezdődően ez az egység felbomlott, a második időszakban nagyjából ugyanannyi döntéshez több mint ötször annyi különvélemény tartozott, a harmadik időszakban pedig ezek az arányok még jobban eltolódtak.

A második és harmadik szakasz akkor válik el élesebben egymástól, ha nem a testület, hanem az egyének szintjén kezdjük el vizsgálni a különvéleményeket. Az alkotmánybírók a különvélemények kapcsán értelemszerűen két számszerűsíthető jellemzővel rendelkeznek: egyrészt megadható, hogy milyen gyakran éltek különvéleménnyel, másrészt hogy ezekben a különvéleményekben milyen mértékben korlátozták volna a törvényhozást.

3. táblázat. Különvélemények politikailag releváns döntések esetén (bírókénti bontásban)

	Időszak	Jelölés	Döntések száma	Különvélemények száma	Különvélemények aránya
Ádám Antal	I.	baloldali	122	1	0,8%
Herczegh Géza	I.	jobboldali-konszenzusos	35	0	0,0%
Kilényi Géza	I.	baloldali	128	2	1,6%
Schmidt Péter	I.	baloldali-konszenzusos	88	2	2,3%
Solt Pál	I.	konszenzusos	0	0	–
Sólyom László	I.	jobboldali	128	0	0,0%
Szabó András	I.	baloldali	98	1	1,0%
Zlinszky János	I.	jobboldali	108	0	0,0%
Bagi István	I–II.	baloldali	102	8	7,8%
Erdei Árpád	I–II.	jobboldali-konszenzusos	92	3	3,3%
Lábady Tamás	I–II.	jobboldali-konszenzusos	140	10	7,1%
Németh János	I–II.	jobboldali-konszenzusos	58	4	6,9%
Tersztyánszky Ödön	I–II.	jobboldali-konszenzusos	143	9	6,3%
Vörös Imre	I–II.	baloldali-konszenzusos	112	12	10,7%
Holló András	I–III.	baloldali	196	17	8,7%
Czúcz Ottó	II.	baloldali	37	6	16,2%
Harmathy Attila	II.	konszenzusos	74	5	6,8%
Kukorelli István	II.	baloldali-konszenzusos	76	21	27,6%
Strausz János	II.	jobboldali	61	1	1,6%
Tersztyánszkyné Vasadi Éva	II.	jobboldali	62	2	3,2%
Balogh Elemér	II–III.	jobboldali	102	2	2,0%
Bihari Mihály	II–III.	baloldali, majd jobboldali	113	9	8,0%
Bragyova András	II–III.	baloldali	104	14	13,5%
Kiss László	II–III.	baloldali	190	25	13,2%
Kovács Péter	II–III.	jobboldali	104	2	1,9%
Lenkovic Barnabás	II–III.	jobboldali	97	15	15,5%
Lévay Miklós	II–III.	baloldali	98	6	6,1%
Paczolay Péter	II–III.	konszenzusos	94	8	8,5%
Trócsányi László	II–III.	jobboldali	29	2	6,9%

	Időszak	Jelölés	Döntések száma	Különvélemények száma	Különvélemények aránya
Balsai István	III.	jobboldali	51	20	39,2%
Czine Ágnes	III.	jobboldali	7	0	0,0%
Dienes-Oehm Egon	III.	jobboldali	66	21	31,8%
Juhász Imre	III.	jobboldali	23	3	13,0%
Pokol Béla	III.	jobboldali	60	21	35,0%
Salamon László	III.	jobboldali	24	6	25,0%
Stumpf István	III.	jobboldali	68	2	2,9%
Sulyok Tamás	III.	jobboldali	7	0	0,0%
Szalay Péter	III.	jobboldali	66	11	16,7%
Szívós Mária	III.	jobboldali	65	30	46,2%
Varga Zs. András	III.	jobboldali	9	4	44,4%

A 3. táblázat adatai azt mutatják, hogy Solt Pál kivételével (aki csak néhány hónapig volt tagja a testületnek a rendszerváltás idején) az 1990–2015 közötti időszak minden bírója részt vett politikailag releváns döntés meghozatalában. Közülük azonban öten nem éltek különvéleménnyel ilyen ügyekben. Egy részük (Herczegh, Sólyom és Zlinszky) az első időszak bírói, amikor nagyon kevés különvélemény született, ketten pedig (Czine és Sulyok) csak 2014 novemberétől kapcsolódtak be az AB munkájába. A többiek (az 1990–2015 közötti időszak 40 bírójából 34 fő) azonban kevesebbszer vagy többször, de fogalmaztak meg különvéleményt, vagy csatlakoztak más bírók által írt különvéleményekhez.¹⁶ Természetesen a különvélemények számát alapvetően befolyásolja, hogy egy adott bíró milyen hosszan volt a testület tagja, tehát az abszolút számok helyett érdemesebb ahhoz viszonyítani, hogy az egyének számára adódó összes döntéshozatali lehetőségből hányszor éltek különvéleménnyel. Ezekből az arányokból első ránézésre is látszik, hogy a harmadik szakasz bírói kiemelkedően nagy arányban éltek különvéleménnyel: hét olyan bíró van, aki legalább minden negyedik döntésnél különvéleményt fogalmazott meg, és közülük mindössze Kukorelli István tevékenykedett a második szakaszban, a többiek (Balsai, Dienes-Oehm, Pokol, Salamon, Szívós, Varga) mind 2011 júniusa után kerültek be a testületbe, és ennek megfelelően mindannyian jobboldali kötődésű bírók.

Tovább árnyalja a képet, ha az elemzésbe bevonjuk a döntések erősségét. Értelemszerűen az önmagában nem sokat mond, ha tudjuk, hogy egy bíró milyen erősen korlátozta volna a törvényhozást különvéleményeiben, a korlátozás mértéke ahhoz viszonyítva érdekes, hogy mi volt a többségi döntés. Az Alkotmánybíróság egy döntésében kimondhatja egy adott törvény alkotmányosságát vagy a törvényhozás valamilyen mértékű korlátozásáról dönthet. Mivel a kuta-

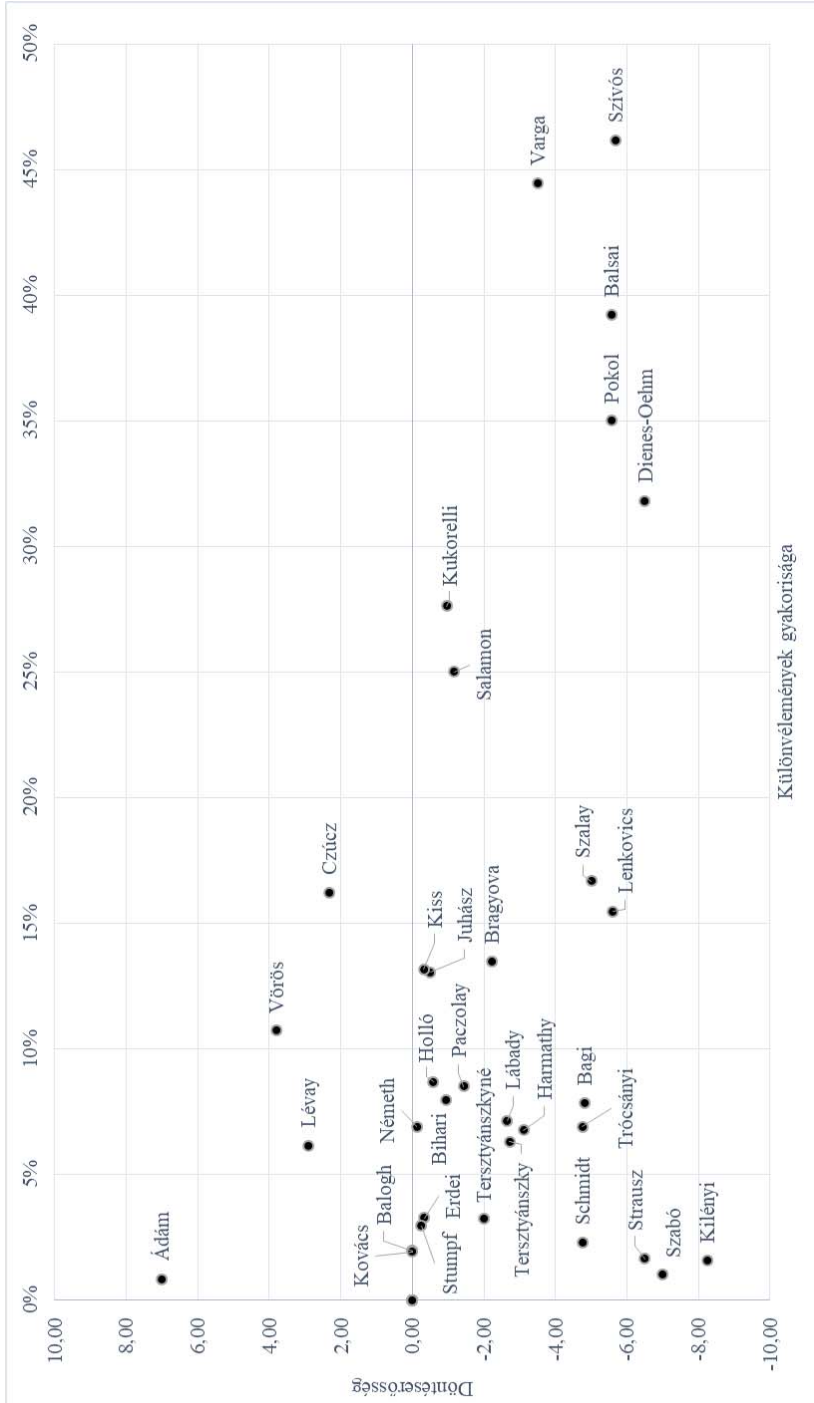
tásunk alapjául szolgáló adatbázisba nemcsak a korlátozó döntések kerültek be, hanem az alkotmányosságot megállapító érdemi¹⁷ döntések is, lehetőség van arra, hogy ne csak azokkal a különvéleményekkel foglalkozzunk, amelyek egy korlátozó döntéshez képest másfajta korlátozást (vagy éppen nem korlátozást) javasolnak, hanem azokkal is, amelyek egy nem korlátozó (azaz nulla erősségű) többségi döntéssel szemben valamilyen mértékben korlátoznák a törvényhozást.

Az 1. ábrán ennek megfelelően a különvélemények átlagos relatív (többségi döntéshez viszonyított) erősségét vetettük össze a korábban már tárgyalt relatív gyakorisággal (azzal, hogy az adott bíró a lehetséges döntési esetek hány százalékában élt különvéleménnyel). Látható, hogy a bírók nagy része az ábra alsó felén helyezkedik el, ami azt jelenti, hogy átlagosan kevésbé korlátozták volna a törvényhozás mozgásterét, mint a többségi döntések. Ha az Alkotmánybíróság aktivitását úgy értelmezzük, hogy milyen mértékben kíván beleszólni a törvényhozás működésébe, akkor azt mondhatjuk, hogy a többségi véleménnyel egyet nem értő bírók többsége a különvéleményeiben mérsékeltebb álláspontot képviselt.

Habár érdemes óvatosan eljárni akkor, amikor mintázatokat akarunk azonosítani a döntéserősség és -gyakoriság alkotta térképen, néhány megállapítást tehetünk. Az első időszak bírói közül hárman (Lábady, Tersztyánszky és Vörös) voltak viszonylag aktívak, az esetek 7–10 százalékában éltek különvéleménnyel, de a különvéleményeik nem tértek el nagymértékben a többségi döntés erősségétől. Pozitív és negatív irányban is kilóg egy-egy bíró (Ádám és Kilényi), de ők csak nagyon kevés (egy, illetve kettő) különvéleményt jegyeztek. A második időszakban a korábban jelzettek szerint megnő a különvélemények aránya, de Kukorelli István kivételével nem lépi át a 20 százalékot, és az átlagos döntéserősség is csak azoknál a bíróknál ugrik ki pozitív vagy negatív irányba, akik viszonylag kevés (de a többségi döntéstől jelentősebben eltérő) különvéleményt írtak. Igazán szembetűnő elkülönülést csak a harmadik időszakban megválasztott bírók egy csoportja (Balsai, Dienes-Oehm, Pokol, Szívós és Varga) mutat, akik a döntések nagy százalékában fogalmaztak meg különvéleményt, és különvéleményük a többségi döntéshez képest kevésbé korlátozó¹⁸ döntést javasolt.

Ezen a ponton foglalkoznunk kell egy, az attitűdmodell feltevéseiből következő problémával: ha a modell feltevései helytállóak, akkor 2010 júliusától kezdve, amikor az Alkotmánybíróságon belül többségbe kerültek a jobboldali bírók, a testületnek nem szabadott volna egyetlen korlátozó döntést sem hoznia a jobboldali többségű törvényhozással szemben (amelyekhez aztán az imént említett fenti bírók alkotmányosságról szóló különvéleményt csatoltak). A problémára két válasz adható: az adott időszakban vagy nem a jobboldali törvényhozás korlátozása történt (mert a testület elé kerülő jogszabályokat még a 2010 előtti ciklus parlamenti többsége fogadta el), vagy az attitűdmodell feltevései nem pontosan alkalmazhatóak a magyar esetre.

1. ábra. Alkotmánybírók a döntések erőssége és gyakorisága alapján

Megjegyzés: Az origóban elhelyezkedő adatpont a korábban említett, különlévélményt nem író öt alkotmánybírórt jelöli.

Az első lehetséges magyarázat kapcsán érdemes röviden kitérni arra, hogy az Alkotmánybíróság tevékenysége miként viszonyul a parlamenti ciklusokhoz. Amikor egy országgyűlési választás nyomán kormányváltás történik, a ciklus elején szükségszerű, hogy az AB még az előző ciklus törvényeivel is foglalkozzon. Korábbi ciklusok törvényei természetesen később is napirendre kerülhetnek a testület munkája során, azonban a ciklus előrehaladtával az adott Országgyűlés törvényeivel kapcsolatban is érkeznek beadványok. Így történt ez az általunk vizsgált harmadik időszakban is, az Alkotmánybíróság már 2010-ben is foglalkozott az új, jobboldali törvényhozáshoz kapcsolódó, politikailag releváns ügyekkel, és ezekben erősen korlátozó döntéseket¹⁹ is hozott – azaz nem arról van szó, hogy az AB kizárólag a korábbi (baloldali) törvényhozást korlátozó döntéseket hozott.

A második magyarázat – az Alkotmánybíróság belső működésének pontos ismerete (a testület ülési jegyzőkönyveinek nyilvánossága) nélkül – az elemzésnek ezen a pontján csak feltételezésekre támaszkodhat. Ahogyan arra Szente (2015: 45.) rámutat, a harmadik időszak nem tekinthető egységesnek, az AB munkájában 2013 áprilisában alapvető változást jelentett, hogy a testületben többségbe kerültek azok a bírók, akiket már a 2010-ben felálló parlament jobboldali többsége választott. Megfigyelhető tehát valamilyen különbség azok között a jobboldali kötődésű bírók között, akik még a második szakaszban kerültek be a testületbe (például Balogh, Kovács, Trócsányi), és azok között, akiket már a kétharmados Fidesz–KDNP-többség választott. Elképzelhető, hogy a korábbi, paritásosan, pártok közötti kompromisszummal választott Alkotmánybíróságban szocializálódott, annak sajátos belső (az első időszakban kialakult) működési logikáját követő alkotmánybírók elsősorban nem a pártjelölésüknek megfelelően hoztak döntéseket. 2013-tól a kompromisszumkénszer megszűnt az AB-n belül, az új, egyetlen politikai oldal által választott többség nem kényszerült belső megállapodásokat kötni egy-egy döntés kapcsán, és a testületi hatás – az általunk az első időszakhoz társított jelenség, ami szerint az alkotmánybírók a testület egységes képének megőrzése érdekében politikai értelemben mérsékelt álláspontot képviselnek, és hajlandók kompromisszumokat kötni a döntésekben – erősen lecsökkent vagy teljesen meg is szűnt (Szente, 2015: 45–46.).

Ahhoz, hogy ezt a magyarázatot empirikusan is tesztelni tudjuk, szükség van a belső működés feltárására, a testületen belüli viszonyok és csoportok azonosítására. Ehhez eszközként az alábbiakban bemutatott hálózatelemzést fogjuk alkalmazni.

Bírói hálózatok elemzése

A magyar Alkotmánybíróság tagjai különvéleményekben formált koalícióinak (interakcióinak) számbavételével elkészíthető az 1990–2015 közötti időszak hálózati térképe (2. ábra). A kutatásunkban vizsgált politikailag releváns ügyek bírói különvéleményei esetében 44 határozatban összesen 85 bírói koalíciót tudtunk azonosítani, melyeket egyének közötti interakciókra bontva a vizsgált időszakban összesen 306 kapcsolatot találtunk. Az Alkotmánybíróság 40 bírója közül 34 fő került az ábrára, azaz minden bíró, aki politikailag releváns ügyben különvéleményt fogalmazott meg, legalább egyszer koalícióra lépett egy vagy több másik bíróval.

Mivel az egyes bírók más-más időszakban voltak hivatalban, értelemszerűen kizárt, hogy az AB minden tagja mindenkivel kapcsolatban legyen. Ez korlátozza az AB teljes időszakát bemutató ábra értelmezhetőségét, amely azonban arra alkalmas, hogy nagyjából kirajzolja az általunk vizsgált három időszakot (balról jobbra haladva). Abból adódóan, hogy az első időszakban mindössze 24 különvélemény született, és ezek esetében is mindössze csak 6 bírói koalíciót azonosíthatunk, az ábrán a második időszak két csoportja, illetve a harmadik időszak bírói koalíciói jelennek meg markánsan.

A közösségfelosztó algoritmust a teljes hálózatra használva a modularitás értéke 0,27, azaz valamivel a releváns közösségstruktúra határát jelző 0,3 érték alatt van. Az algoritmus összesen négy csoportot azonosított, egy 9 fős, két 4 fős és egy 5 fős közösség jött létre, a többi 12 fő pedig nem került besorolásra egyik csoportba sem. Ha az algoritmust csak a közösséghez besorolt személyekre futtatjuk le (tehát kizárjuk az elemzésből a 12 közösségbe nem sorolt szereplőt), akkor a modularitás értéke már 0,35, és három releváns közösség jön létre (a két négyfős csoport összevonásával):

1. közösség: Ádám, Kilényi, Schmidt, Szabó, Vörös;
2. közösség: Bagi, Erdei, Harmathy, Lábady, Németh, Strausz, Tersztyánszky, Tersztyánszkyné;
3. közösség: Balsai, Dienes-Oehm, Lenkovics, Paczolay, Pokol, Stumpf, Szalay, Szívós, Trócsányi.

Eszerint egy közösséget alkotnak az első időszak baloldali és baloldali-konszenzusos jelöléssel megválasztott bírói, egy másikat a második időszak jobboldali, illetve jobboldali-konszenzusos jelölésű bírók, kiegészülve egy baloldali bíróval (Bagi) és egy oldalakhoz nem sorolható, teljes konszenzussal jelölt bíróval (Harmathy). A harmadik közösségbe pedig elsősorban a harmadik időszak jobboldali bírói kerültek. Ez az eredmény önmagában ugyan nem jelentős, de az AB tagjainak egy meghatározó részénél visszaigazolja az általunk adott besorolást a bírók pozíciójának azonosításával kapcsolatban. Erre azonban ezen a ponton nem önmagában álló bizonyítékként érdemes tekinteni, sokkal inkább az attitűdmodell relevanciájának alátámasztásaként.

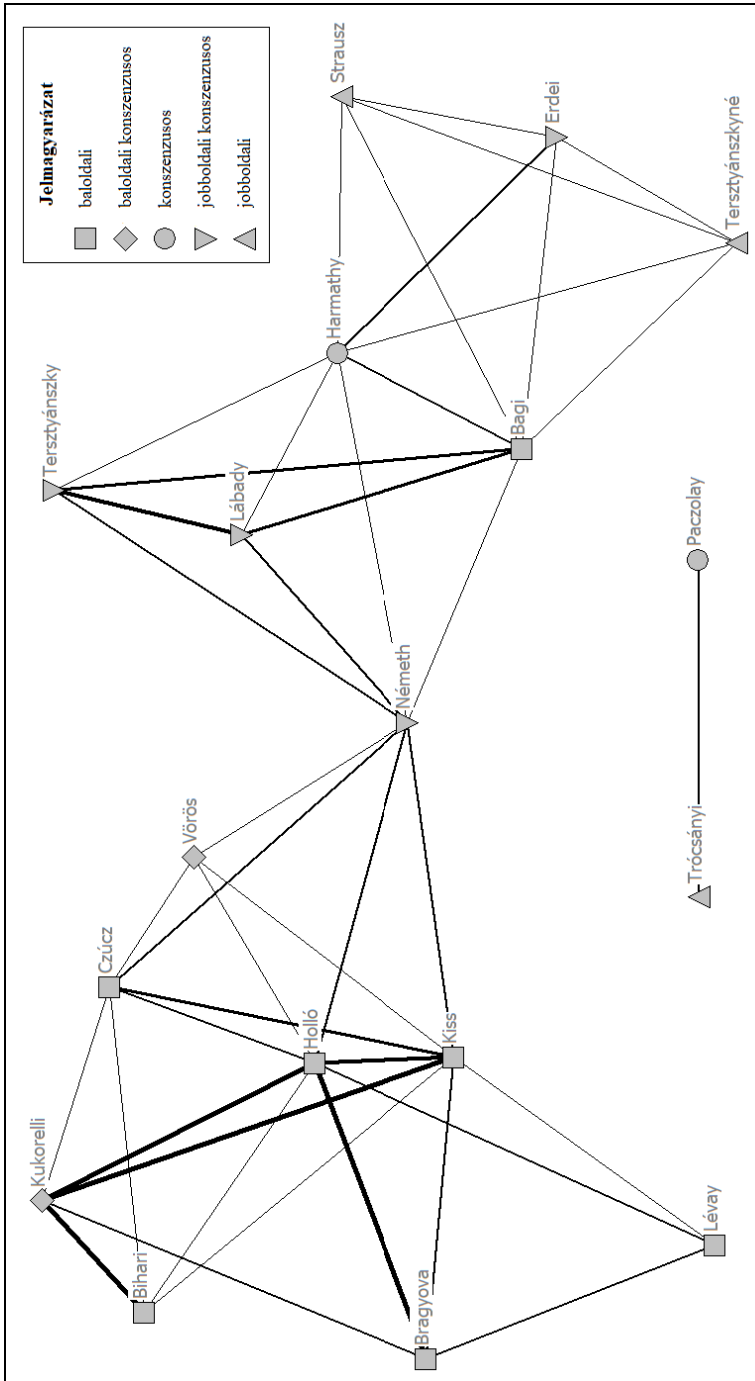
A közösségfelosztás több, az ábra alapján furcsának mondható eredményt hozott. Egyrészt az algoritmus Salamon Lászlót nem sorolta be a harmadik közösségbe, Trócsányi Lászlót viszont igen. Ennek valószínűleg az az oka, hogy Salamon több, a közösséghez nem kapcsolódó személlyel is kapcsolatban van (Kovács Péter, Balogh Elemér), míg Trócsányi csak egy szereplőhöz kapcsolódik, de az a közösség tagja. Másrészt, az ábra alapján Juhász, Salamon és Varga is közel helyezkedik el a harmadik közösséghez, de az algoritmus alapján nem kerültek be. Végül a legmeglepőbb eredmény talán az, hogy az ábra középső részén elhelyezkedő, baloldali jelölésű bírók nem lettek besorolva közösséghez, pedig láthatóan erős kapcsolatban állnak egymással. Ennek oka valószínűleg az, hogy a teljes alkotmánybírósági működés perspektívájából nézve ezek a bírók egyfajta összekötő szerepet töltenek be az első, második és harmadik közösség között. Figyelembe kell tehát venni, hogy a teljes időszakra vonatkozóan az AB egyes tagjai nem közösségek tagjaiként jelennek meg, hanem – a bírói mandátumok átfedése okán – az egyes időszakon belüli közösségek közötti kapcsolódási pontokként. Mindezek alapján érdemes a hálózatelemzés fókuszát szűkebbre venni, és a kapcsolatokat az egyes időszakok szerint külön-külön vizsgálni. Miután az első időszakban – amint korábban jeleztük – a különvélemények eleve alacsony száma miatt a bírói koalíciók is ritkák, elemzésünk a továbbiakban a második és a harmadik időszakra fókuszál.

A második szakaszra (3. ábra) elvégezve a közösségfelosztást, három közösség azonosítható:

1. közösség: Bagi, Erdei, Harmathy, Lábady, Németh, Strausz, Tersztyánszky, Tersztyánszky;
2. közösség: Bihari, Bragyova, Czúcz, Holló, Kiss, Kukorelli, Lévay, Vörös;
3. közösség: Paczolay, Trócsányi.

Az ehhez a közösségfelosztáshoz tartozó modularitás-érték 0,42, ami azt jelenti, hogy ez egy polarizált hálózat, jól elkülönülő csoportokkal. Az első közösségbe tartoznak a jobboldali, illetve jobboldali-konszenzusos jelölésű bírók, Harmathy Attila konszenzusos jelölt, illetve Bagi István, akit a baloldali bírók közé soroltunk be. Velük szemben, a második közösségbe kizárólag baloldali és baloldali-konszenzusos jelöltek kerültek. Mindez azt jelenti, hogy az Alkotmánybíróság második időszaka jól illeszkedik az attitűdmodell feltevéseibe, egyetlen bíró (Bagi) kivételével a pártkötődés meghatározó a bírók különvélemény-koalíciókba rendeződése során. A hálózatban meghatározó továbbá Németh János pozíciója, aki jobboldali-konszenzusos jelöltként összekapcsolja a baloldali és a jobboldali hálózatot. Látható az is, hogy a jobboldali csoporton belül valamennyire elkülönülnek egymástól a jobboldali, illetve jobboldali-konszenzusos jelölésű bírók, ami arra utal, hogy a pártpozíció meghatározó a hálózatban: a baloldali és jobboldali bírók a hálózat két végén foglalnak helyet, köztük pedig összekötő kapocsként a konszenzusos jelöltek vannak. Mindez arra enged következtetni, hogy a különvélemények alapján az Alkotmánybí-

3. ábra. Bírői koalíciók a második időszakban (1999–2010)

róság második időszakában a bíróság belső működésében meghatározó volt a bírók politikai hovatartozása, a bírói koalíciók polarizált hálózatként írhatóak le, melyben az egyes, politikai oldalak szerint tagolódo csoportok jól elkülönülnek egymástól.

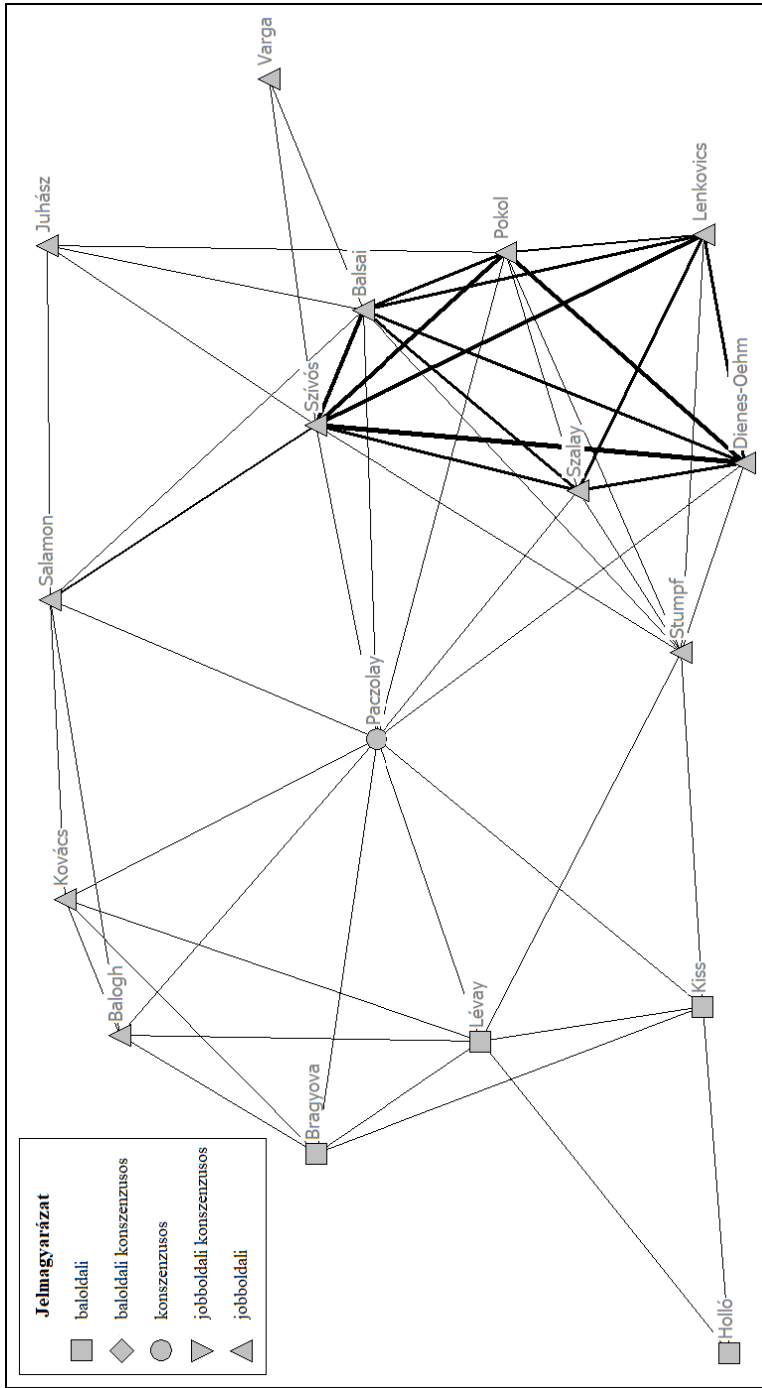
A harmadik időszakot a hálózatelemzés módszerével vizsgálva (4. ábra) a bírókat három közösségre oszthatjuk:

1. közösség: Balogh, Bragyova, Holló, Kiss, Kovács, Lévy;
2. közösség: Balsai, Dienes-Oehm, Lenkovics, Pokol, Szalay, Szívós;
3. közösség: Paczolay, Salamon.

Ebben a hálózatban is elkülönülnek egymástól a bal- és jobboldali bírók, de az is látható, hogy a korábbi feltételezésünk (a második időszakban jelölt jobboldali bírók és az új, Fidesz–KDNP-kétharmad által a testületbe került bírók között különbség van) a hálózatelemzés eredménye alapján megalapozottnak tűnik. Az új bírók esetében van szerepe a közösségek kialakulásában a bírók politikai hovatartozásának, a második szakaszban testületbe került bírók (Balogh, Kovács) viszont különvéleményeik alapján közelebb vannak a második szakaszban jelölt baloldali bírókhoz, mint a harmadik szakaszban jelölt jobboldali bírókhoz. Tovább árnyalja a képet, hogy a harmadik időszakban jelölt bírók közül egy fő (Salamon László) önálló csoportba került a konszenzusos jelölt Paczolay Péterrel, illetve hárman (Juhász, Stumpf és Varga) nem tartoznak egyik közösséghez sem. Konszenzusos jelöltként az attitűdmodellt erősíti ugyanakkor Paczolay Péter pozíciója, aki összeköti a baloldali bírókat és a második szakaszban megválasztott jobboldali bírókat a harmadik szakaszban megválasztott AB-tagokkal.

Összességében a harmadik időszak sokkal vegyesebb képet mutat az attitűdmodell szempontjából, mint a második időszak. A hálózat polarizáltsága is jóval kisebb (a modularitás-mutató értéke 0,15), azaz a közösségek kevésbé válnak el egymástól.²⁰ Ennek oka feltételezhetően az, hogy a hálózatot a politikai oldalak szerinti tagozódás mellett a régi és új bírók közti különbségek is alakítják.

4. ábra. Bírői koalíciók a harmadik időszakban (2010–2015)

KONKLÚZIÓ

Tanulmányunkban az Alkotmánybíróság 1990 és 2015 közötti döntéshozatali gyakorlatát elemeztük azt vizsgálva, hogy a különvélemények mennyiben tükrözik vissza a bírókat jelölő pártok pozícióját, illetve hogy a bírók különvéleményeiben a többségi döntéshez képest kevésbé vagy jobban korlátozták volna a törvényhozás mozgásterét. Ennek a kérdésnek a vizsgálata egyaránt fontos a demokratikus átmenetet követő időszakban, amikor az Alkotmánybíróság erős szereplővé lépett elő a hatalommegosztás rendszerében, de a 2010-et követő időszakban is, amikor a Fidesz kétharmados többségével élve szűkítette az AB lehetőségeit. Tanulmányunk tehát a hazai alkotmánybíráskodás és a törvényhozás közötti kapcsolatot vizsgálta, a két intézmény közötti erőviszonyok alakulásának felmérésén és az egyre polarizáltabbá váló bírói viselkedés elemzésén keresztül.

Az adatok szerint 2010 valóban szakaszhatár a hazai alkotmánybíráskodás történetében, azonban elemzésünk alapján nem az egyetlen: a politikai polarizáció már korábban megjelent az AB-n belül. Az alkotmánybírók különvéleményeinek alakulása azt mutatja, hogy – az attitűdmodellnek megfelelően – a bírók pártháttere már korábban is befolyásolta, hogy mikor és milyen mértékben is tartják korlátozhatónak a törvényhozást.

Az Alkotmánybíróság 1990 és 2015 közötti működése a testület bírói összetételének alakulása szempontjából három szakaszra osztható fel, és a politikai polarizációt tekintve valójában az első – egységes testületi működést mutató, kevés különvéleménnyel jellemezhető – időszak jelentette a kivételt. Már a második – Sólyom László AB-elnökségét követő – időszakban egyértelműen elkülönülnek egymástól a jobb- és baloldali bírók, jelölésük és megválasztásuk politikai háttere a különvéleményeket tekintve meghatározta döntéseiket. A hálózatelemzés adatai alapján a második időszak polarizációjának mértéke jóval nagyobb, mint a harmadik, 2010-ben kezdődő időszaké. Ennek oka, hogy 2010 után a jobboldali–baloldali szembenállás mellett kialakult egy törés a régi és az újonnan bekerült bírók között is, amely gyengíti a politikai oldalak szerinti tagolódást.

Az Alkotmánybíróság az 1990 utáni politikai rendszer fontos tényezője, amely érdemben korlátozta a törvényhozás mozgásterét, ám ez jellemzően csak az első években maradt mentes a testületen belüli politikai polarizációtól. A bírók véleményét egyre kevésbé határozta meg az egységes álláspontot képviselő Alkotmánybíróság ideája, és egyre nagyobb szerepet kapott a jelölő pártok politikai pozíciójával való egyezés. Bár ez nem azt jelenti, hogy az alkotmánybírók pártpolitikai szereplőként tevékenykedtek volna, de azt igen, hogy már 2010 előtt is meghatározta tevékenységüket a politikai alapú csoportviselkedés, amit végső soron nem minőségileg, pusztán mennyiségi értelemben változtatott meg a 2010 utáni szűkített hatáskör, de főleg a korábban ismert parlamenti alkufolyamatot mellőző jelölési gyakorlat.

JEGYZETEK

- ¹ A kutatás az MTA TK Politikatudomány Intézetében zajló JUDICON projekt (www.judicon.tk.mta.hu) része, mely hat ország alkotmánybíráskodását hasonlítja össze abból a szempontból, hogy az alkotmánybíróági felülvizsgálat gyakorlata milyen mértékben jelenti a törvényhozás mozgásterének korlátozását. A kutatás első eredményeiről lásd: Pócza (ed.), 2019. A kutatást az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpontjának Inkubátor alapja, valamint a Pázmány Péter Katolikus Egyetem (KAP16-1.1-1.6 projekt) támogatta.
- ² A magyar AB különvéleményeinek elemzéséhez lásd még: Kelemen, 2018.
- ³ A magyar alkotmánybíráskodás 1990–2015 közötti időszakának átfogó elemzéséről, az AB-döntések erősségének és diverzitásának vizsgálatáról lásd: Pócza et al., 2019.
- ⁴ Az AB határozatok jogtudományi szempontú, szakértői kérdőíven alapuló értékeléséről lásd: Jakab et al., 2015.
- ⁵ Az AB határozatai ezt az eljárást kifejezetten segítik azzal, hogy a határozatokon belül általában pontokba szedve található az egyes döntések.
- ⁶ A különvélemények aránya egy AB határozat esetén természetesen nem feltétlenül tükrözi a testületen belüli álláspontokat; elképzelhető, hogy több bíró szavazott a többségi döntés ellen, mint ahányan különvéleményt írtak. Mivel azonban a testületen belüli szavazások nem nyilvánosak, a bírói viselkedés vizsgálatakor nem tudunk a „nem” szavazatokból kiindulni. Továbbá, a különvélemények vizsgálatával a bírók és a politikai szervezetek kapcsolatának megértéséhez igazán fontos ügyeket elemezhetjük, mivel olyan ügyekkel foglalkozunk, amelyek egyfelől a politikai szereplők számára elég fontosak voltak ahhoz, hogy reagáljanak rájuk, másfelől pedig a bírók számára elég fontosak voltak ahhoz, hogy a többséggel való szembenállásukat ne csak „nem” szavazattal, de különvélemény írásával is jelezzék.
- ⁷ Ennek megfelelően a különvéleményeket is részekre, „különvélemény-döntésekre” bontjuk fel (az elemzésben az egyszerűség kedvéért ezeket a döntéseket különvéleményeknek nevezük). Esetenként előfordulhat, hogy a többségi döntés egy adott kérdésről nem mond semmit, de a bíró különvéleményében úgy érvel, hogy az indítvány kapcsán vagy más döntések következményeként azzal a kérdéssel is foglalkozni kellett volna. Ezeket a különvéleményeket a döntéserősségeket összehasonlító vizsgálat során úgy tekintjük, mint amik egy nem korlátozó (azaz nulla erősségű) többségi döntéshez kapcsolódnak. (Megjegyzés: ilyen jellegű különvélemény-döntés a politikailag releváns ügyek között nem jelenik meg.)
- ⁸ Az alábbiakban röviden bemutatjuk a döntések alkotóelemekre bontásának szempontjait és az elemek súlyozásának logikáját. A módszertan átfogó leírásához lásd: Pócza et al., 2017.
- ⁹ Bár a hazai jogtudományban talán kevesebbet foglalkoztak azzal, hogy az alkotmánybíráskodás mikor válik pozitív törvényhozóvá, a nemzetközi szakirodalomban az alkotmánybíráskodásra nemcsak mint pozitív törvényhozókra, hanem mint alkotmányozókra is tekintenek attól függően, hogy a törvény alkotmányossági felülvizsgálatát vagy pedig absztrakt alkotmányértelmezést végeznek. Az előbbire lásd Brewer-Carías, 2013, az utóbbira Stone Sweet, 2012; Vorländer, 2006.
- ¹⁰ A törvényhozás korlátozása a pozitív előírásen keresztül lényegében azáltal valósul meg, hogy az AB meghatározza, hogy a jövőben a témában hozott törvényeknek milyen kritériumoknak kell megfelelnie, hogy azok ne ütközzenek az Alkotmányba, illetve az Alaptörvénybe.

- ¹¹ A jogilag nem kötelező érvényű (azaz nem a rendelkező részben található) pozitív előírás al-
esete az, amikor az alkotmánybíróság a határozat összefoglalójában („headnote” vagy „Leit-
satz”) fogalmaz meg pozitív előírást. A magyar Alkotmánybíróság ugyan nem ad ki a határo-
zataihoz összefoglalókat, de a kutatásunk alapját jelentő nemzetközi összehasonlító projektben
megjelenik ez a kategória.
- ¹² Fontos megjegyezni, hogy bár a továbbiakban az egyszerűség kedvéért a bírók esetében a „po-
litikai hovartartozás” vagy „jobb-, illetve baloldali kötődés” kifejezéseket használjuk, a magyar
alkotmánybíráskodás esetében egyáltalán nem olyan egyértelmű és direkt az egyének politi-
kai kötődése, mint az Egyesült Államokban, ahol az attitűdmodell a bírói viselkedés jól alkal-
mazható magyarázatává vált. A pártkötődés a magyar bírók esetében (legtöbbször) nem párt-
politikai aktivitást jelent, mindössze azt, hogy az adott bíró jobb- vagy baloldali jelöléssel vált
a testület tagjává.
- ¹³ A hálózati ábra elkészítéséhez a Ucinet program Netdraw modulját alkalmaztuk.
- ¹⁴ A kötésközöttiségen alapuló közösségfelosztás algoritmusának működéséről részletesen lásd:
Bene, 2016: 54. A tanulmányban bemutatott közösségfelosztást és modularitásvizsgálatot Bene
Márton (MTA TK PTI) készítette, akinek a segítségét ezúton is köszönjük.
- ¹⁵ Abban, hogy az AB a politikai rendszerben meghatározó intézménnyé tudott válni, egyrészt
szerepe lehetett a korai (az első szabad választásokat megelőző) létrehozásának, másrészt Só-
lyom László szerepfelfogásának, amelyben az AB a hatalommegosztás rendszerének önálló
pólusaként jelent meg (Pócza, 2015: 163–164.).
- ¹⁶ Érdemes megjegyezni, hogy mivel Bihari Mihály kétszer, két különböző politikai oldal jelölt-
jeként került a testületbe, az attitűdmodell értelmében esetében érdemes lenne az adatokat a
két bírói terminusa szerint külön vizsgálni – azonban a gyakorlatban nem szükséges szétvá-
lasztani a két ciklust, mivel Bihari a második (jobboldali jelöléshez köthető) időszakában nem
élt különvéleménnyel politikailag releváns ügyben.
- ¹⁷ Az AB döntése nem korlátozza a törvényhozást akkor, ha egy indítványt elutasít vagy visszautasít.
Míg azonban az első esetben a testület érdemben foglalkozik az alkotmányosság kérdésével,
a visszautasítás esetén az Alkotmánybíróság nem fogadja be az indítványt (például formai okok-
ból, vagy mert nem alkotmányossági kérdéstről van szó stb.). A kutatásban emiatt csak az eluta-
sításokkal foglalkoztunk, mert ezek kapcsán történt meg az alkotmányosság érdemi vizsgálata.
- ¹⁸ Az öt bíró összesen 96 különvélemény-döntéséből mindössze nyolc olyan volt, amely valami-
féle korlátozást javasolt (ezek mindegyike alkotmányos követelmény vagy mulasztásos alkot-
mányértés volt). A csoportban egyedülként Szívós Mária nem javasolt egyáltalán korlátozó
döntést, 30 különvéleménye mindegyikében az adott ügy alkotmányossága mellett érvelt.
- ¹⁹ Jelentős döntés például a 184/2010. (X. 28.) AB határozat, amelyben a testület alkotmányelle-
nesnek ítélte és visszaható hatállyal megsemmisítette a 98 százalékos visszamenőleges kü-
lönadóról szóló 2010. évi XC. törvény egyes részeit.
- ²⁰ Ha az elemzésből kivesszük a három, közösséghez nem tartozó szereplőt, és a közösségfel-
osztást csak a korábban közösségekbe sorolt személyekre alkalmazzuk, a modularitás értéke
akkor is csak 0,21. Ebben az esetben egy 8 fős és egy 6 fős közösség jön létre – az eredeti fel-
osztáshoz képest annyi változással, hogy a 3. közösség két tagja is az 1. közösséghez kerül.

IRODALOM

- Bene Márton (2016): Kommunikációs hálózatok és politikai közösség. Hálózatelemzési módszerek alkalmazása a politikai kommunikáció történetének kutatásában. *Politikatudományi Szemle*, XXV/1. 48–73.
- Brewer-Carías, Allan R. (2013): *Constitutional Courts as Positive Legislators. A Comparative Law Study*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Brouard, Sylvain (2009): The politics of constitutional veto in France: constitutional council, legislative majority and electoral competition. *West European Politics*, 32, 383–403. <https://doi.org/10.1080/01402380802670719>
- Caluset, Aaron – Newman, M. E. J. – Moore, Christopher (2004): Finding community structure in very large networks. *Physical Review E*, Vol. 70., 066111. <https://doi.org/10.1103/PhysRevE.70.066111>
- Dyevre, Arthur (2010): Unifying the field of comparative judicial politics: towards a general theory of judicial behaviour. *European Political Science Review*, 2 (2), 297–327. <https://doi.org/10.1017/s1755773910000044>
- EKINT: *Egypárti alkotmánybírák a kétharmad szolgálatában: Az egypárti alkotmánybírák 2011–2014 között hozott egyes döntéseinek elemzése*. Budapest, Magyar Helsinki Bizottság – TASZ – EKINT.
- Gárdos-Orosz Fruzsina (2016): Alkotmánybíróság 2010–2015. In: Jakab András – Gajdusчек György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont.
- Halmai Gábor (2014): In memoriam magyar alkotmánybíráskodás. *Fundamentum*, XVIII/1–2. 36–64.
- Horváth Attila – Soós Gábor (2015): Pártok és pártrendszer. In: Körösenyi András (szerk.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Hönnige, Christoph (2007): *Verfassungsgericht, Regierung und Opposition. Die vergleichende Analyse eines Spannungsdreiecks*, Wiesbaden, VS Verlag. <https://doi.org/10.1007/978-3-531-90518-1>
- Jakab András – Arthur Dyevre, Arthur – Itzcovich, Giulio (2015): CONREASON – The Comparative Constitutional Reasoning Project. Methodological Dilemmas and Project Design. *MTA Law Working Papers*, 9.
- Kelemen, Katalin (2018): *Judicial Dissent in European Constitutional Courts. A Comparative and Legal Perspective*. London, Routledge. <https://doi.org/10.4324/978131559076>
- Kovács Virág (2013): Az (alkotmány)bírói döntéshozatal dimenziói. *South-East Europe International Quarterly*, vol. 4. No. 1. Spring, 1–21.
- O'Malley, James A. – Marsden, Peter V. (2008): The Analysis of Social Networks. *Health Services and Outcomes Research Methodology*, 8 (4): 222–269. <https://doi.org/10.1007/s10742-008-0041-z>
- Pócza Kálmán (2015): Az Alkotmánybíróság. In: Körösenyi András (szerk.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Pócza Kálmán (ed.) (2019): *Constitutional Politics and the Judiciary: Decision-making in Eastern and Central Europe*. London–New York, Routledge.
- Pócza Kálmán – Dobos Gábor – Gyulai Attila (2017): Hogyan mérjük az alkotmánybírói döntések erősségét? Módszertani keretek és egy próbakutatás eredményei. *Állam- és Jogtudomány*, LVIII /2. 41–69.

- Pócza, Kálmán – Dobos, Gábor – Gyulai, Attila (2019): The Hungarian Constitutional Court – A constructive partner in constitutional dialogue. In: Pócza Kálmán (ed.): *Constitutional Politics and the Judiciary: Decision-making in Eastern and Central Europe*. London – New York, Routledge, 96–125.
- Stone Sweet, Alec (2012): Constitutional Courts. In: Michael Rosenfeld – András Sajó (eds.): *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Oxford, Oxford University Press.
- Sunstein, Cass R. (1999): *One Case at a Time: Judicial Minimalism on the Supreme Court*. Cambridge, Massachusetts (USA), Harvard University Press.
- Szente Zoltán (2015): Az alkotmánybírák politikai orientációi Magyarországon 2010–2014. *Politikatudományi Szemle*, XXIV/1. 31–57.
- Vorländer, Hans (2006): Deutungsmacht – Die Macht der Verfassungsgerichtsbarkeit. In: uő (Hrsg.): *Die Deutungsmacht der Verfassungsgerichtsbarkeit*. Wiesbaden, VS Verlag.

